

ЕКСПЕРТНА ДУМКА, ЇЇ ІДЕНТИФІКАЦІЯ В ДУМЦІ ГРОМАДСЬКІЙ

Експертна думка широко впливає на формування та функціонування громадської думки, на взаємодію між її суб'єктами. Автор розглядає проблему ідентифікації експертної думки у сфері думки громадської, специфіки трактування поняття «експерт» у громадській думці; також висвітлено українські особливості формування експертної думки та її взаємодії із суб'єктами громадської думки. У статті зазначено потребу подальшого дослідження місця та ролі експертної думки поміж факторів, які продукують та формують громадську думку.

Ключові слова: експертна думка, експерт, громадська думка.

У соціологічних дослідженнях громадської думки та її суб'єктів експертній думці часто відводиться роль апріорно наявного факту, який існує та впливає на громадську думку. Проблеми з дослідженням експертної думки та ідентифікації її як одного із суб'єктів думки громадської, з одного боку, пов'язані з методологією досліджень, а, з другого боку, з об'єктивними причинами складного соціологічного аналізу. Найголовнішим застереженням проти ідентифікації експертної думки як суб'єкту думки громадської є те, що експертна думка є продуктом монічним, що має джерелом походження одну особу, рідше – обмежену групу осіб, які виробляють консенсусне рішення. Як у такому випадку можна назвати індивідуальну думку суб'єктом громадської думки?

З іншого боку, експертну думку дуже важко виміряти кількісними методами; для аналізу та досліджень експертної думки радше використовуються якісні методи соціологічного аналізу: фокус-групи, глибинне інтерв'ю, конвент-аналіз.

Однак за силою свого впливу на формування та функціонування громадської думки в цілому, за ефективністю такого впливу, експертна думка може стояти вище, ніж власне опінії суб'єктів громадської думки – елітарних, масоподібних, корпоративних.

«Потрібно розуміти політику експертних спільнот, оскільки вони пов'язані з виробництвом та розповсюдженням легітимного знання, політичних рекомендацій, різних точок зору. Потрібно знати, наскільки є сильними ідеологічні розбіжності в експертних спільнотах, наскільки можливе оскарження їх рішень, наскільки ці експертні спільноти інституційно підтримують серйозні спроби розв'язку нагальних питань. ...Учені приділяли цьому питанню небагато уваги. Існує багато повідомлень про те, як певні

групи індивідів намагалися розв'язати певні політичні проблеми, але спроб узагальнити всі повідомлення, на систематичній основі відповідати на запитання, які виникають у літературі... практично немає» [1, с. 476].

Об'єктом дослідження цієї статті є експертна думка, яка є продуктом індивідуальним або колегіальним, узгодженим (у разі спільного консенсусного рішення певної кількості експертів). Предмет дослідження – взаємодія експертної думки із суб'єктами думки громадської, вплив експертної думки на формування та функціонування громадської думки. Науковими розробками ролі та функції експертів у громадській думці займалися Ю. Левада, Е. Ноель-Нейман, В. Ядов, Дж. Цаллер та ін.; поміж вітчизняних соціологів можна відзначити Н. Паніну та особливо В. Оссовського, який у праці «Соціологія громадської опінії» розглянув феномен опінії експертів-професіоналів та їхнього співвідношення із громадською опінією [2, с. 256]. Існує багато точок зору щодо тих, кого можна вважати експертами в громадській думці, серед яких можна виокремити дві домінантні. З однієї точки зору, термін «експерт» трактується досить широко – кожен, хто володіє спеціалізованим знанням про проблемний предмет. Фактично, у такому разі експертом можна визначити всіх тих, хто є публікою в суспільстві, адже ті, хто цікавляться, володіють інформацією щодо предмета обговорення є експертами стосовно тих, хто такою інформацією не володіє. Звичайно, тоді в межах таких експертів можна виокремити експертів із більшим та з меншим володінням інформації. Такий спосіб визначення експертів, на нашу думку, не є суто науковим та придатним до соціологічного аналізу. Крім великої кількості осіб, які підпадають під таке визначення експертів, існує великий розподіл між об'єктивними знаннями кожного з таких експертів,

силою їхнього впливу, здатності впливати на громадську думку.

Іншою точкою зору на визначення поняття «експерт» є тлумачення експерта як такого, що володіє спеціалізованим знанням на рівні набагато вищому, аніж пересічний громадянин з публіки, та водночас такого, який визнається експертом чи авторитетом зі знань у певній галузі. За приклад можна взяти метод пошуку експертів для проведення експертних фокус-груп – коли кожен експерт називає того, кого сам вважає експертом. Для якісних соціологічних досліджень тлумачення терміна може бути розширене: «експертом» можна вважати не тільки людей, які справді володіють експертними знаннями з певного питання – наприклад, політологів, політичних журналістів, політичних лідерів та ін., але й усіх людей, чия думка з певних причин може істотно відрізнитися від стереотипної» [3].

У випадку критерію «володіння спеціалізованою інформацією» дослідники вимагають від особи бути членом групи, культури, досліджуваного суспільного утворення тощо. Також можливий варіант «зовнішнього експерта» – особи, яка довго жила чи досліджувала таку групу чи культуру [4, с. 9]. На нашу думку, найкращим є поєднання «внутрішніх» та «зовнішніх» експертів. У кожного з таких експертів буде своє бачення проблеми, свої стереотипи, фобії, забобони тощо; поєднання таких суб'єктивних думок може дати повний спектр проблематики на взаємодоповнювальних принципах, із яких можна виокремити об'єктивне знання.

Так, зокрема, для дослідження експертів із проектів ООН у країнах, що розвиваються, було застосовано такі критерії відбору: мінімум 9 місяців досвіду в проекті, прямий контакт із місцевим населенням, спеціалізація в певній галузі. Дослідники відмовилися від підвищення фактору досвіду до 3 років, що не сприяло б покращенню результатів дослідження через значне зниження вибірки в такому разі [4, с. 9].

Яким же чином думка одного стає думкою багатьох? Шляхи впливу експертів на суб'єкти громадської думки та навпаки є традиційними для аналізу суб'єктів громадської думки. Експерти можуть поширювати свої думки насамперед каналами міжособистісної комунікації, безпосередньо звертаючись до масоподібних чи елітних суб'єктів громадської думки. Але в такому разі коло поширення думок буде невеликим, а швидкість міжсуб'єктної комунікації, зокрема й поширення думок експерта іншими суб'єктами, невисокою. Для примітивних суспільств як приклад таких експертів можна навести старійшин, які, на відміну від вождя (еліти), володіють знаннями та авторитетом для винесення вироків у певних справах, часто заплутаних для пересіч-

ної людини чи навіть для еліти. Експертів, які за допомогою риторики та ораторського мистецтва навіювали свої думки іншим, можна віднайти в античному світі, де невелика кількість людей у суспільстві (поліс, колонія) робила таких людей могутніми гравцями на суспільному чи політичному полі. Однак наведені вище варіанти безпосереднього впливу експертної думки на думку масоподібну притаманні радше для експертів з еліти, потенційних лідерів, вождів тощо.

Ідеальний тип експерта – це експерт, який об'єктивно оцінює ситуацію чи проблему, яка потребує розв'язання та інформує суспільство чи певних суб'єктів громадської думки (елітних, корпоративних, масоподібних). У суспільному житті експертна думка формується крізь призму стереотипів, уподобань та схильностей, як побутового, так й ідеологічного, політичного плану. Тож експерт має дотримуватися неупередженості в поясненні проблематики, яку від нього вимагають. «Соціолог в Україні, на відміну від західних країн, не просто експерт із проведення соціологічних досліджень, а й своєрідний модератор політичних настроїв електорату. І від його професійного та морального підходу до своєї справи значною мірою залежать результати майбутніх виборів» [5]. Для експерта, якщо він хоче залишатися професіоналом та не втрачати професійну повагу своєї діяльності з боку суспільства та колег, конче необхідно дотримуватися професійної (корпоративної) етики, інструментарію, кодексів тощо. Так, зокрема, після виникнення екзитполів «на замовлення», українські соціологи створили проект «Національний екзитпол» щоби «...забезпечити ефективний громадський контроль за чесністю виборчої процедури» [6]. За власним твердженням Дж. Цалера, його уявлення про професійні та експертні спільноти засновано на ідеалізованому уявленні про наукову спільноту [1, с. 487]. Однак це не має приховувати той критично важливий факт, що в більшості досліджень, переважно політичної спрямованості, приватні та політичні вподобання експертів можуть впливати (і постійно впливають) на ті висновки, до яких вони доходять чи намагаються зробити.

Головним знаряддям комунікації експерта із громадською думкою суспільства загалом та його складовими є, звичайно, засоби масової інформації (окрім випадків, коли інформація є конфіденційною та призначеною для ознайомлення тільки замовником дослідження). За допомогою ЗМІ експерти мають змогу повертати своїх прихильників, формувати групи підтримки, здійснювати вплив на напрямок течії громадської думки та її суб'єктів. Як уже було зазначено, у демократичних суспільствах рівні права доступу мають експерти переважної кількості

ідеологічної та політичної спрямованості (зазвичай, крім радикальних та маргінальних стосовно суспільства) – оскільки для суспільства загалом дуже важливо володіти інформацією з найбільшої можливої кількості джерел для ухвалення зваженого рішення. Основними інформаційними ресурсами в такому разі є всі можливі типи ЗМІ – телебачення, друковані видання, радіо, Інтернет, громадські та публічні виступи. Хоча, знову ж таки, доступ до певних телеканалів та інших типів ЗМІ може перекриватися власниками ЗМІ для деяких опозиційних груп експертів. У країнах, де доступ до ЗМІ регламентовано державою (наприклад, Росія, Білорусь), майже єдиним засобом донесення своєї думки в експерта є мережа Інтернет. Так, після звільнення з посади радника президента В. Путіна А. Іларіонова, експерта з економічних питань, йому було перекрито доступ на телебачення та частково в пресу. Дізнатися про його прогнози та поради, отже, можна тільки в Інтернеті та в спеціалізованих виданнях у цензурованому вигляді.

Окрім взаємодії експертів із суб'єктами громадської думки, існує ще й міжекспертна взаємодія. Аналізуючи працю Дж. Цаллера «Походження та природа громадської думки», можна виокремити такі ознаки міжекспертної взаємодії: по-перше, попри досягнутий у процесі дискусії консенсус, існують явні ознаки ідеологічних розбіжностей. По-друге, ці самі явні ідеологічні розбіжності не є перепонами для раціонального обговорення та досягнення узгодженості із ключових питань. По-третє, преса втрачає інтерес до обговорюваного питання після досягнутого консенсусу, попри зацікавленість громадської думки цим питанням [1, с. 479].

Головне джерело продукування експертної думки, усе ж таки, перебуває або в корпоративному, або в елітарному суб'єктах громадської думки. Це пов'язано з кількома причинами. Адже саме в корпоративних (професійних, спеціалізованих) та елітарних сегментах люди мають найбільший доступ до інформації, вони отримують найбільший досвід. Окрім того, люди з еліти та корпорацій найчастіше мають вільніший доступ до ЗМК. Тому можна говорити про певне домінування та вплив елітарних та масоподібних суб'єктів громадської думки в думці експертній.

На думку ж Дж. Цаллера, не існує домінування еліт у громадській думці за таких умов:

- Різниця в схильностях експертів передає різницю серед публіки загалом, тому експерти мають мотивацію до всебічного аналізу проблем.
- Існують інституціональні причини для того, щоб експерти вишукували ефективні розв'язки актуальних проблем.
- Преса, разом із іншими функціями, забезпечує достатню репрезентацію всіх експертних точок зору, до того ж, термін «експерт» трактується досить широко – кожен, хто володіє спеціалізованим знанням про проблемний предмет.
- Політики та активісти не виходять за рамки думок експертів.
- За умови неузгодженості між елітами громадян можуть приєднатися до еліти, яка поділяє схильність того чи іншого експерта.

Дж. Цаллер пропонує наведені вище ознаки для емпіричної перевірки наявності домінування еліт у суспільстві. Адже від дослідника не вимагають якихось екстраординарних навичок щодо правильності того, що пропонують еліти. Слід лише проаналізувати процес продукування та розповсюдження підказок лідерів думок [1, с. 469].

Як стверджує Дж. Цаллер, одним із найпомітніших відкриттів в академічних дослідженнях преси є те, що журналісти вважають вартими висвітлення тільки ті питання, проблеми та події, які варті публікації на думку «серйозних» джерел [1, с. 471]. Журналісти переймають спосіб життя та звички своїх джерел інформації. Журналісти ніколи не бояться сказати те, що вважають правдою не вони, а інші люди.

Із другого боку, теоретичні обґрунтування взаємовпливу експертів та громадської думки та її суб'єктів не завжди витримують їх застосування в реальному житті. Крім того, моделі та теорії, розроблені для демократичних країн не завжди можуть бути ефективно застосовані для країн авторитарних чи тоталітарних.

Так, попри теоретичну незаангажованість експертів та вимог щодо об'єктивності їхніх суджень, вони також є живими людьми, які теж мають власні ціннісні судження, стереотипи, уподобання. У реальному житті експертів можна поділити на групи залежно від того, для якої політичної чи то суспільної сили вони працюють. Отже, експерти дають свої рекомендації, коригуючи свої думки, або впливають на громадську думку через ЗМК на користь своїх роботодавців. Звичайно, для внутрішнього користування експертна думка може бути подана в об'єктивному світлі. У випадку, якщо журналіст бере інформацію в експерта, імовірно подвійне викривлення інформації спочатку експертом, а потім журналістом, кожен відповідно до своїх уподобань.

Отже, експертна думка трактується дослідниками як думка експерта з певного питання, до того ж, значення терміна «експерт» може трактуватися досить широко – експертом є кожен, хто володіє спеціалізованим знанням щодо проблемного предмета. Однак більш науковим видається все ж таки тлумачення експерта як фахівця, який

володіє спеціалізованою інформацією (предметом) та визнаний як експерт іншими. Попри об'єктивне завдання експертної думки – незалежне інформування суб'єктів громадської думки, у реальному житті експертна думка буває уражена стереотипами експерта, його цінностями та вподобаннями. Не останню роль відіграє й замовник експертного дослідження – фінальні дані можуть бути пристосовані під певну полі-

тичну чи суспільну силу. Під час міжсуб'єктної взаємодії можливий як консенсус, так і викривлення первісної експертної думки. Проблема ідентифікації експертної думки в громадській думці потребує подальшого теоретичного дослідження та обґрунтування, не в останню чергу для уніфікації визначення, хто є експертом та додаткового розгляду шляхів комунікації експертів з іншими суб'єктами громадської думки.

1. Цаллер Дж. Происхождение и природа общественного мнения / Дж. Цаллер. – М. : Институт Фонда «Общественных мнений», 2004.
2. Оссовський В. Л. Соціологія громадської думки / В. Л. Оссовський. – К. : Знання, 2005. – 186 с.
3. PR Эксперт : Социологические исследования, политический PR, выборные кампании, семинары. – Режим доступу: <http://nscs.ru/services/carrying-out-focus-groups.php>
4. Herbert H. Hyman, Gene N. Levine, Charles W. Right. Studying Expert Informants by Survey Methods : A Cross-National Inquiry / Herbert H. Hyman, Gene N. Levine, W. Charles // Public Opinion Quarterly. – Vol. 31, No. 1. (Spring 1967) – P. 9–26.
5. Exitpoll 2008. Круглий стіл «Війна цифр у соціологічних вимірах». – Режим доступу: <http://exit-poll.org.ua/ua/press/2>
6. Exitpoll 2008. Про проект. – Режим доступу: <http://exit-poll.org.ua/ua/about>

Panchenko A. S.

EXPERT OPINION, ITS IDENTIFICATION IN PUBLIC OPINION

Expert opinion has a strong influence on public opinion formation and functioning; also has an influence on the interaction with the public opinion subjects. The author reviews the problem of identification of expert opinion in the area of public opinion, the particular features of expert identification in public opinion. The peculiarities of expert opinion formation and its interaction with public opinion subjects in Ukraine are also highlighted in the article. The necessity of further research is stressed on the place and role of expert opinion among the factors that form and produce public opinion.

Keywords: Expert opinion, expert, public opinion.

УДК 327:323.39:316.77

Іванов О. В.

ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ ЕЛІТ МЕТОДОМ КОНТЕНТ-АНАЛІЗУ

У статті висвітлено методологічну цінність, переваги та недоліки контент-аналізу для дослідження елітного дискурсу в сфері міжнародної політики. Автор представляє процедуру та результати власного дослідження публічної комунікації політичних еліт України та Росії.

Ключові слова: контент-аналіз, політика, міжнародна політика, комунікація, міждержавна комунікація, публічна комунікація, політична еліта, міждержавні відносини, Україна, Росія.

Як наслідок «дій владної еліти», міжнародна політика тривалий час цікавила суспільство-знавців, оскільки вказані дії впливали на розвиток соціуму. Водночас соціологія міжнародних відносин тривалий час не мала розвинених тео-

рій та гіпотез, як-от інші галузі соціологічного знання в сфері політики, наприклад електоральна соціологія. Деякою мірою така «недорозвиненість» неминуха і є наслідком певної секретності та ідіосинкратичності процесів, притаман-